

HACSI LAJOS

AGRÁRPOLITIKAI VÁLTOZÁSOK AZ 1953. JÚNIUSI FORDULAT UTÁN

ABSTRACT: (Agrarpolitische Veränderungen nach der Wende im Juni 1953) Der Essay erörtert die Hauptfragen der Agrarpolitik der Partei der Ungarischen Werktätigen in dem Zeitraum zwischen den Sitzungen des Zentralkomitees im Juni 1953 und 1955. Nach der Darstellung der agrarpolitischen Beziehungen des Beschlusses des Zentralkomitees im Juni 1953 und der dem folgenden Massnahmen behandelt der Essay vor allem ihre Wirkung, Folgen unter den Genossenschaftsmitgliedern und den Einzelbauern. Er untersucht die Einzelheiten der Agrarpolitik des 3. Kongresses der Partei der Ungarischen Werktätigen, sowie die nochmalige Modifizierung der Agrarpolitik.

A Magyar Dolgozók Pártjának 1948 nyarától érvényesülő gazdaságfejlesztési koncepciója súlyosan érintette a magyar mezőgazdaságot. Ez a hadigazdálkodás jellegű gazdaságpolitika a nehézipar fejlesztése érdekében a parasztságtól maximális áldozatokat kívánt. Ráadásul a beszolgáltatás és az adózás terheihez társultak még a párt szövetkezetpolitikájának torzulásai és a kulákság likvidálására tett intézkedések is. Az MDP szövetési politikájának súlyos hibái azt eredményezték, hogy az 1945 után összekovácsolódott munkás-paraszt szövetség meglazult, a párt kezdte elveszíteni paraszti tömegbázisát. A helytelen agrárpolitika következtében 1952-53 fordulójára a mezőgazdaság súlyos válságba került, s a parasztság hangulata rendkívül elkeseredetté vált.¹

Ez a helyzet egyre sürgetőbben követelte az MDP gazdaságpolitikai irányvonalának felülvizsgálatát és a hibák kiküszöbölését. Erre végül is a nemzetközi munkásmozgalomban 1953 tavasza után kialakult új helyzet teremtett kedvező lehetőséget. 1953 júniusában, amikor az MDP Központi Vezetősége a párt egész politikáját felülvizsgálta, határozatot hozott az agrár- és parasztpolitika hibáinak kijavítására is.

1. AZ MDP KÖZPONTI VEZETŐSÉGE 1953. JÚNIUSI HATÁROZATÁNAK AGRÁRPOLITIKAI VONATKOZÁSAI

Ebből a nagyjelentőségű dokumentumból, melyet az MDP KV 1953. június 27-28-i ülésén fogadott el és "A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata a párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról, s az ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról" címet viseli, mi most csak a mezőgazdaságra és a parasztságra vonatkozó részeket emeljük ki, hiszen témánk szempontjából ezek a legfontosabbak.²

A határozat a legsúlyosabb hibák és okok felsorolása után -- többek között -- a következő feladatokat szabta meg: "Emelni kell a beruházásokat a mezőgazdaságban, növelni kell a mezőgazdaság termelését és hozamát, beleértve az egyénileg gazdálkodók gazdaságait; lassítani kell a termelészövetkezetek számszerű fejlesztését; nem szabad megengedni, hogy az állami gazdaságok területüket tovább növeljék." (PROPAGANDISTA, 1986/4. 154. old.) Jelentős termelési segítséget kell adni az egyénileg dolgozó parasztoknak, hogy fejleszthessék gazdaságukat, teljesíthessék beadási kötelezettségüket, s a szabadpiacra is jelentékeny mennyiségű árut vihesenek. Meg kell szüntetni a termelési szerződések kényszerjellegét, vonzóvá kell tenni őket.

A dokumentum leszögezte: "A termelészövetkezet marad a falu szocialista építésének útja, de a termelészövetkezeti mozgalomban soron következő feladatként nem a számszerű fejlesztést, hanem a meglevő termelészövetkezetek gazdasági megerősítését, terméshozamuk emelését, állattenyésztésük megjavítását, jövedelmezőségük növelését kell kitűzni." (U.o. 155. old.) Az önkéntesség elvének következetes betartása érdekében lehetővé kell tenni, hogy aki ki akar lépni, a gazdasági év végén kiléphessen (ami eddig csak 3 év elteltével volt lehetséges), s engedélyezni kell az olyan szövetkezetek feloszlását, ahol a tagság többsége ezt kívánja. Felül kell vizsgálni és részben el kell engedni a termelészövetkezetek állammal szemben fennálló tartozásait.

Mind a tsz-eknél, mind az egyéni gazdáknál teljes mértékben törölni kell a begyűjtés nem teljesítése miatt kivetett kártérítést. 1954-től új, egyszerűbb beszolgáltatási rendszert kell megállapítani úgy, hogy a be-

gyűjtés rendszere és az egyes termelők által beadandó mennyiségek több évre változatlanok maradjanak. Gondoskodni kell a tartalékföldek megműveléséről, meg kell engedni a földek szabad bérbeadását és bérbevételét, szüneteltetni kell a tagosítást. Üsztönözni kell a talajjavítást, gyümölcsösök, szőlők telepítését. A feladatok sorában ott szerepel az is, hogy a kulákság korlátozásának politikáját folytatni kell, de meg kell szüntetni a kulákok zaklatását és a kuláklistát is. (U.o. 156-157. old.)

E helyes határozat lényegében az első lépést jelentette a szocializmus építésének sztálini koncepciójával való szakítás útján, hiszen feladni látszott az aránytalan és erőltetett fejlesztés sémáját. Mindez a mezőgazdaság szempontjából az addig hátrányos, alárendelt szerep megszűnését, valamint a mezőgazdaság szocialista átalakításának eddig alkalmazott módszereinek elvetését helyezte kilátásba. A határozat irányvonalát nem véletlenül kezdték az "új szakasz" politikájaként emlegetni, sőt kezdték hasonlítani a lenini "NEP"-hez.

Ezt az elképzelést méginkább megerősítette Nagy Imre parlamenti programbeszéde, melyből a közvélemény a határozatról értesülhetett. Nagy Imre ugyanis hallgatott arról, hogy a párt nem kíván lemondani az ipar s ezen belül a nehézipar elsődleges fejlesztéséről. Az egyéni gazdaságok támogatását a határozat is fontosnak tartotta, Nagy Imre kormányelnöki expozéjában ezt azonban így fogalmazta meg: "A kormány elsőrendű feladatának tekinti az egyéni gazdaságok termelésének felkarolását, termelési és munkaeszközökkel, felszereléssel, műtrágyával, nemesített vetőmaggal és az agrotechnika más eszközeivel való megsegítését." Majd még nagyobb nyomatékkal hozzátette: "A kormány minden eszközzel meg kívánja szilárdítani a paraszti termelés és tulajdon biztonságát." (NAGY 1954. II. kötet. 357-358. old.) A párt határozata szerint: a termelőszövetkezet marad a falu szocialista építésének útja; a programbeszéd szerint viszont: "a parasztság felemelkedésének ez a legjárhatóbb útja." (U.o. 353. old.)

A határozattól eltérő hangsúlyok a határozat szándékától eltérő hatást eredményeztek. A szövetkezetek szerepének megítélése ugyanis nemcsak Nagy Imre beszédében, hanem az ezt követő dokumentumokban és beszédekben is eltérő módon szerepelt. Ez még tovább növelte a zűrzavart a termelőszövetkezetek jövőjével kapcsolatban, hiszen sokakban azt a gondolatot erősítette, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése a távoli jövőbe

kitoltható, illetve van más (nem szövetkezeti) útja is a szocialista mezőgazdaság megteremtésének hazánkban. (SZABÓ 1984. 53-54. old.) Ezt a bizonytalanságot ugyan Rákosi Mátyás a budapesti pártaktíva 1953. július 11-i értekezletén mondott beszédében igyekezett eloszlatni, de ez nem járt sikerrel. (RÁKOSI 1955. 312-313. old.)

2. INTÉZKEDÉSEK A MEZŐGAZDASÁGBAN A HATÁROZAT VÉGREHAJTÁSÁRA; AZ ÚJ SZAKASZ AGRÁRPOLITIKÁJÁNAK HATÁSA A PARASZTSÁG ÉLET- ÉS MUNKAKÖRÜLMÉNYEIRE

Az 1953. júniusi határozatot még számos, a mezőgazdaságot érintő állásfoglalás és intézkedés követte, amely megerősítette az új szakasz politikai irányvonalát. A következőkben tekintsük át ezen intézkedések sorozatát és hatását a szövetkezeti és az egyénileg gazdálkodó parasztság körében.

Július közepétől az alábbi legfontosabb intézkedések történtek: július 12-én az Elnöki Tanács törölte a beadás elmulasztása miatt kivetett kártérítéseket, elengedte a hátralékokat, 10 %-kal csökkentette a tsz-ek beadási kötelezettségét; augusztus 1-én a Minisztertanács határozata a tsz-tagok háztáji földterületét 0,5-ről 1 holdra növelte; augusztus 16-án pedig a tsz-ek esedékes hiteltartozásait elengedte, illetve egyes hitelek visszafizetési határidejét meghosszabbította; szeptember 25-én FM-rendelet szabályozta a tsz-ekből való kilépést és az azok felosztatásával kapcsolatos eljárást. (BEREND 1974. 223. old.) További intézkedéseket hoztak a tagosítás megszüntetéséről, a tartalékföldek visszaigénylésének és bérbeadásának elősegítéséről, a gépállomási díjhátralékok törléséről, a gépállomási díjak leszállításáról, a műtrágyaellátás javításáról. Ezen túlmenően ingyenesé tették az állategészségügyi szolgáltatást, kidolgozták a szerződéses termelés új rendszerét. (ORBÁN 1972. 134. old.; SZABÓ 1984. 53-54. old.)

A hibák kijavítására hozott intézkedések felsorolása nem teljes, de így is megállapítható, hogy sorkrétú intézkedéseket hoztak az új politikai irányvonal megvalósítása érdekében.

A mezőgazdasággal összefüggésben feltétlenül szólni kell még egy fon-

tos döntésről. Az MDP Központi Vezetősége 1953. december 19-i ülésén a Minisztertanáccsal közösen határozatot hozott a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről.³

A dokumentum legfontosabb megállapítása szerint a következő 3 év alatt mintegy 12-13 milliárd forintot kell fordítani a mezőgazdaság fejlesztésére. Ez az előző 3 évben 5 milliárd forint volt, tehát ennek az összegnek két és félszereséről volt szó. A határozat fő célként a következőt fogalmazta meg: "A mezőgazdasági termelés általános fellendítésével el kell érni, hogy a következő években biztosítva legyen a lakosság bőséges ellátása kenyérrel és liszttel, hússal és zsírral, cukorral és tejjel, burgonyával, zöldséggel és borral." (TÁRSADALMI SZEMLE 1953. 12. 1148. old.) Ennek elérése érdekében kijelöli a fő feladatokat: az egyes mezőgazdasági ágazatokat arányosan kell fejleszteni, a növénytermesztés és az állattenyésztés közti aránytalanságokat fel kell számolni; növelni kell a kenyérgabona vetésterületét, valamint fejleszteni kell a szőlő-, gyümölcs-, zöldségfélék termelését stb. A dokumentum ezután évenkénti bontásban meghatározta a főbb kultúrák vetésterületét, az állatállomány fajtankénti számszerű alakulását, és külön foglalkozott a tervben megfogalmazott célok eléréséhez szükséges feltételekkel (gépek, vetőmag, műtrágya, szállítás, pótalkatrész-ellátás stb.) biztosításával.

A határozat hiányossága, hogy a termelőszövetkezetek számszerű fejlesztésének kérdését mellőzi, gyakorlatilag a tsz-ek számának növekedésével a következő három évben nem számol. Igaz ugyan, hogy az adott időszakban nem volt időszerű és lehetséges a termelőszövetkezetek számszerű fejlesztése, és a meglevő szövetkezetek megszilárdítására kellett törekedni, mégis egyet lehet érteni Szabó Bálintnak azzal a megállapításával, hogy a számszerű fejlesztés kérdésének teljes mellőzése a három éves fejlesztési programban hiba volt. (SZABÓ 1983. 102-103. old.) Eme hiányossága ellenére az 1953. decemberi határozat pozitív szerepet töltött be a júniusban meghirdetett fordulat kiteljesítésében a mezőgazdaságban.

Ami az intézkedések hatását illeti, a legszembetűnőbb változást a szövetkezeti szektor átmeneti visszaesése, illetve az egyéni gazdaságok számának, területének, keresőinek növekedése jelentette. A két jelenség összefüggésben volt egymással, hiszen az egyéni gazdaságok gyarapodásának döntő tényezője a termelőszövetkezetek számának mintegy 500-zal való meg-

csappanása 1953 közepétől 1954-ig, valamint az, hogy szántóterületük 650 ezer holddal, tagjainak száma pedig közel 110 ezerrel (80 ezer család) csökkent. (ORBÁN 1972. 131.; SIMON 1979. 29. old.)

Hogy kik voltak a kilépők? "A kilépők között sok az idén, vagy a tavaly ősszel belépett tag, ... és sok az olyan középparaszt, aki a ... fiatal termelőszövetkezetben nem találta meg gazdasági számítását vagy akit elkedvetlenített az egyes szövetkezetekben fellépő ellentét, amely az ottani szegényparasztok és középparasztok között mutatkozott. A kilépők közt jelentékeny azoknak a száma, akiket az önkéntesség elvének megsértésével vittek a szövetkezetbe." (RÁKOSI 1953.)

Az eddig ismertetett rendelkezések lehetőséget biztosítottak a kilépésekre és a szövetkezetek feloszlására, a parasztok pedig éltek is ezzel a lehetőséggel, a különböző intézkedéseknek ugyanis jelentős anyagi kihatásai voltak az egyéni gazdákra nézve. Ennek hatására nemcsak a volt birtokos parasztok (főként középparasztok) hagyták ott a termelőszövetkezeteket és fogtak hozzá újból az egyéni gazdálkodáshoz, hanem az iparba korábban eltávoztak is visszatértek a mezőgazdasági termelésbe. 1954-1955-ben 40-40 ezerrel növekedett átmenetileg az agrárnépesség, ezen belül is az egyénileg gazdálkodók száma. A gazdaságok számában is mintegy 200 ezres gyarapodás volt megfigyelhető. Az egyéni gazdaságok száma és területe főleg az állami tartalékterületekből emelkedett visszaigénylés és bérletek útján, de megnőtt a földvásárlások száma is. (ORBÁN 1972. 131-132., 134. old.)

A megváltozott feltételek hatására megnövekedett az egyéni gazdák termelési kedve, sokan vásároltak közülük állatokat vagy hajtottak végre olyan beruházásokat, amellyel növelték földjük termőerejét. Összességében megállapíthatjuk, hogy az áttekintett intézkedések hatására olyan kedvező folyamatok indultak meg, amelyek az egyéni gazdák helyzetének javulásáról, gazdálkodásuk feléledéséről vallanak.

A fentiek ismeretében nagyon is érthető a termelőszövetkezetekben maradt, zömmel földnélküli vagy kevés földű tagság aggódása, vajon milyen hatással lesznek az intézkedések az ő sorsukra nézve. Nem kap-e több könnyítést az, aki kilépett és egyénileg gazdálkodik? Mi lesz a termelőszövetkezetek sorsa: megmaradnak-e, fejlődnek-e, esetleg a megsemmisülés veszélye fenyegeti őket?

A termelőszövetkezetekben az a hangulat uralkodott el, hogy a kívül-állókat jobban támogatja az állam, mint a termelőszövetkezeteket. Tény, hogy a szövetkezetek nem kaptak az egyéni gazdáknál kiemeltebb támogatást, de azért a megmaradt termelőszövetkezetek is kedvezőbb helyzetbe kerültek a korábbi állapotukhoz képest. Negatívumként csak a feloszlások elbizonytalanító hatását és a kilépések következtében (a területcsökkenés ellenére) több helyen fellépő munkaerőhiányt említhetjük.

Pozitív volt az 1953 második felétől fokozatosan biztosított különböző támogatások hatása. A központi támogatás a már ismertetett intézkedések hosszú sorában mutatkozott meg. A megnövekedett mezőgazdasági beruházásokból a termelőszövetkezetek 1954-ben 300 millió forintos beruházáshoz jutottak, s mivel nőtt a gépállomások gépparkja, ez megnövelte a termelőszövetkezetekben végzett gépi munka arányát is.⁴ Ugyancsak központi támogatásból valamelyest megnőtt a műtrágyafelhasználás, gyarapodott az állatállomány, és a talajjavítás terén is történt előrehaladás. Meg kell azonban jegyezni, hogy a mezőgazdasági beruházások növekedése még így sem biztosította a nagyüzemesítéssel járó reális szükségleteket. (DONÁTH 1977. 150-151. old.)

Az 1955-ös esztendő jó terméseredményeket hozott, külön ki kell emelni, hogy a termelőszövetkezeti termésátlagok a jobban gépesített kalászos növényeknél ekkor haladták meg először az egyéni gazdaságokét. A termelőszövetkezetek teljesítményei viszont nem érték el a kisgazdaságok átlagait, azoknál a fontos, kevésbé gépesített és kézimunkaigényes kapásnövényeknél, mint a kukorica, a cukorrépa és a burgonya. Ebben az időszakban tehát -- a szándék ellenére -- nem mutatkozott meg a nagyüzemi termelés fölénye. Különösen nem voltak meggyőzőek ezek az eredmények az egyéni parasztok számára, akik látták, hogy jóllehet a nagyüzemek kapják a műtrágyát, a gépeket, illetve a gépekkel végzett munkát, az állam támogatása ellenére eredményeik nem érik el vagy alig haladják meg az ő eredményeiket. Ráadásul az egységnyi termék termelési költsége a nagyüzemekben jóval magasabb volt, mint a kisgazdaságokban.

A jó terméseredmények hatására nőtt a tagság jövedelme. Kezdett elterjedni a rendszeres előlegosztás, így a tagoknak nem kellett egy évig várniuk a munkájuk után járó részesedésre. Gondot okozott viszont, hogy a munkaegységek értéke -- néhány jó szövetkezetet nem számítva -- alacsony

vagy nagyon alacsony volt. Hiába nőtt tehát az előző évekhez viszonyítva a szövetkezeti parasztság jövedelme, általában mégis alacsonyabb volt, mint az egyéni gazdáké. Az intézkedések következtében az egyéni gazdáknak -- jöllehet közterheik nagyobbak voltak, mint a szövetkezeti parasztoké -- több volt a jövedelmük, és ebből jobban is éltek. Ezt alátámasztja az egyéni gazdálkodók és a szövetkezeti tagok fogyasztásának alakulása is. (DONÁTH 1977. 156. old.) Gazdaságilag tehát mindenképpen megerősödtek a termelőszövetkezetek, de ez nem tükröződött számottevően a tagság jövedelmének növekedésében.

Végso soron megállapíthatjuk, hogy 1953 júniusa után az egész mezőgazdaságban kedvező változások következtek be. A parasztság helyzetének vizsgálatából pedig kitűnik, hogy az intézkedések pozitív hatása az egyéni gazdánál erőteljesebben volt érezhető.

Mint láttuk, előrehaladás történt a mezőgazdaság fejlesztésében, de fejlődés volt tapasztalható az élet más területein is. Így a szövetségi politika fejlesztésében, a párt és a tömegek, illetve a tömegszervezetek kapcsolatának megítélésében. A parasztsággal való szövetség erősítését hátráltatta, hogy a parasztságnak nem volt valódi érdekvédelmi szervezete, s így sérelem esetén, továbbra is egyedül volt kénytelen megvédeni érdekeit. A szövetségi politika fejlődése szempontjából viszont előrelépést jelentett, hogy 1954-ben döntés született arról, hogy a népfrontot újjá kell éleszteni, tevékenységét ki kell terjeszteni nemcsak a parasztságra, hanem az összes társadalmi rétegre is.

A fejlődés azonban rendkívül ellentmondásosan bontakozott ki, első sorban a fordulatra való elméleti felkészületlenség miatt. Igaz, e tekintetben is történt előrelépés, hiszen vita bontakozott ki például a NEP magyarországi alkalmazásának kérdéseiről.⁵ A mélyebb elemzés, a határozottabb állásfoglalás azonban továbbra is elmaradt. A vitatott elméleti-politikai kérdések tisztázása a gazdasági problémák megoldása szempontjából is egyre sürgetőbbé vált. Így a helyzet átfogó értékelését, a további feladatok meghatározását mindenki a párt III. kongresszusától várta.

3. AZ MDP III. KONGRESSZUSÁNAK IRÁNYELVEI A PÁRT PARASZTPOLITIKÁJÁRÓL ÉS A MEZŐGAZDASÁG FEJLESZTÉSÉRŐL

A Magyar Dolgozók Pártjának III. kongresszusa 1954. május 24-től május 30-ig ülésezett. A kongresszus első napirendi pontja "A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének beszámolója és a Magyar Dolgozók Pártja feladatai" címet viselte, előadója Rákosi Mátyás volt.

A beszámoló legterjedelmesebb fejezete a magyar népgazdaság fejlődésével foglalkozott. Ezen belül a mezőgazdaság helyzetét elemezve Rákosi Mátyás kitért a növénytermesztésben és az állattenyésztésben tapasztalt elmaradás okaira, valamint utalt az okok megszüntetésére és a hibák kijavítására tett intézkedésekre: "Az a politika, mely e határozatokban mint pártunk politikája öltött testet, és amely gazdasági téren a legközelebbi évekre alapvető kérdésként helyezi előtérbe a mezőgazdasági termelés fellendítését, és ezzel együtt a népgazdaságban meglévő legfőbb aránytalanság felszámolását -- nem "parasztpolitika", mint ahogyan ezt egyesek helytelenül gondolják, hanem a munkásosztály politikája dolgozó népünk javára, hazánk felvirágoztatására!" (az MDP III. kongresszusának rövidített jegyzőkönyve 42. old.)

A párt agrárpolitikájára rátérve megjegyezte: "Mezőgazdasági termelésünk fellendítéséhez ... még csak a kezdeti feltételeket teremtetjük meg. Még igen nagy, sokoldalú, szívós, kemény munkát kell kifejtteni annak érdekében, hogy a párt és a minisztertanács 1953. december 23-i határozata a mezőgazdasági termelés fellendítéséről megvalósuljon..." (Uo. 48. old.)

"A mezőgazdaság szocialista szektorának fejlesztésénél figyelmünket elsősorban a termelőszövetkezetekre kell irányítani." -- mondotta Rákosi. "Egy pillanatra sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a szocializmus építésének a falun ez az elkerülhetetlen fő útja, s hogy előbb vagy utóbb, de minden paraszt meggyőződik helyességéről s rátér erre az útra." (U.o. 51. old.) A feladatokról szólva megállapította: "A legfontosabb feladat most a meglévő termelőszövetkezetek megerősítése, gazdasági és politikai megszilárdítása, jövedelmük, hozamuk megnövelése." (U.o. 52. old.)

Rákosi itt még nem szólt a termelőszövetkezetek számszerű fejlesztéséről. Az irányelvekben azonban, amelyek a második öt éves terv időszakára (1956-1960) vonatkoztak, már ott szerepel: "A kisáru-termelő gazdaságok termelésének fellendítése mellett minden módon el kell érni a termelőszövetkezetek gazdaságának gyökeres megjavítását... A termelőszövetkezeteket

a második ötéves terv folyamán erőteljesen, számszerűen is tovább kell fejleszteni." (U.o. 60. old.)

Az 1953. decemberi határozattal ellentétben -- és 1953 júniusa óta először -- a tervben ott szerepel újra az "erőteljes, számszerű" fejlesztés koncepciója. A fentiek a termelőszövetkezeti parasztságot megnyugtatták, míg a birtokos parasztságban újra kételyeket ébresztettek jövőbeli sorsukkal kapcsolatban.

A kongresszuson Rákosi Mátyáson kívül a mezőgazdasággal részletesen még Hegedüs András is foglalkozott. Abból indult ki, hogy népi demokráciánk alapkérdései: a népjólét emelése és a szocializmus alapjainak lerakása hazánkban most a falun dőlnek el. A népjólét növelése érdekében "a magyar mezőgazdaságot képessé lehet tenni és pártunk vezetésével képessé is tesszük dolgozóink növekvő szükségleteinek a jelenleginél sokkal nagyobb mértékű kielégítésére." (U.o. 272. old.)

A továbbiakban azt vizsgálta, megvan-e minden szükséges feltétel a decemberi határozat maradéktalan végrehajtásához. Előljáróban leszögezte: "Ha a decemberi határozat végrehajtásában elmaradás van -- mint ahogy jelenleg van --, akkor annak oka nem az, hogy nincs lehetőségünk a mezőgazdasági termelés gyors fejlesztésére, hanem az, hogy lehetőségeinket nem használjuk ki megfelelő módon, hogy erőinket nem összpontosítjuk erre, az egész dolgozó népünk szempontjából sorsdöntő feladat megoldására." (U.o. 272-273. old.)

A feltételek között elsőként említette a dolgozó parasztság érdekeltétételét a termelés fokozásában. Bírálta a mezőgazdaságot irányító állami szervek -- Földművelésügyi Minisztérium, megyei, járási mezőgazdasági osztályok -- munkáját. Kifogásolta ezeknek a szervezeteknek túlméretezettségét, túlcentralizáltságát és bürokratikus ügyintézését. Ennek, véleménye szerint, legtipikusabb jelentkezési formája a helyi adottságokat figyelembe nem vevő, sematikus, sablonos vezetés. Feladatként határozta meg a mezőgazdasági igazgatás bürokratikus módszereinek megszüntetését, és a helyi adottságok fokozottabb figyelembe vételét. Hangsúlyozta a megfelelő szakemberek, a szakmai irányítás fontosságát is.

Az előbbi feltételek mellett szükségesnek tartotta, hogy rendelkezésre álljanak mindazok az anyagi erőforrások, amelyek nélkül fejlett mezőgazdaság megvalósíthatatlan. Ennek előteremtését is biztosítotttnak látta,

de megjegyezte, hogy az ipar még mindig nem elégíti ki megfelelően a mezőgazdaság igényeit, kevés mezőgazdasági gépet gyárt, sok a minőségileg nem megfelelő gyártmány és nagyon magas a mezőgazdasági gépek önköltsége. Ezt kiköszöbölendő következetesen végre kell hajtani az iparban az átcsoportosítást, egész gyárakat kell átállítani a mezőgazdasági gépek és alkatrészek gyártására.

Rákosinál sokkal lényegretörőbben és árnyaltabban foglalkozott a termelőszövetkezetek fejlesztésének kérdésével. Elsősorban a további fejlesztés anyagi előfeltételeit hangsúlyozta. Véleménye szerint előbb azt kell elérni, hogy a termelőszövetkezetek a legkorszerűbb technika segítségével növeljék termésátlagaikat, nagyhozamú állattenyésztéssel rendelkezzenek, mert csak így érhető el, hogy a termelőszövetkezeti tagok jövedelme meghaladja a középparasztokét, s így vonzó legyen számukra a belépés.

Végül egy nagyon fontos szempontra hívta fel a figyelmet: "A falun lényegében két egységes, egymástól elválaszthatatlan feladatot kell megoldanunk: fel kell emelnünk a mezőgazdasági termelés színvonalát, és tovább kell fejlesztenünk -- elsősorban a meglévő termelőszövetkezetek megszilárdítása útján -- a termelőszövetkezeti mozgalmat." (U.o. 283. old.) Ezzel összefüggésben elmondta, hogy súlyos bűnt követ el, aki a mezőgazdasági termelést úgy akarja fejleszteni, hogy lemond a mezőgazdaság szocialista átszervezéséről. Hasonlóan ahhoz, nem vezetne jóra a termelőszövetkezetek fejlesztése sem, ha nem kötnénk össze a mezőgazdasági termelés fejlesztésével.

E két feladat egységét -- véleménye szerint -- azért kell hangsúlyozni, mert a párt gyakorlatában gyakran előfordul az, hogy egységet alkotó feladatokat elválasztanak egymástól. "A múlt év júniusa előtt elhanyagoltuk az egyénileg dolgozó parasztokat, utána pedig -- miután Központi Vezetőségünk ezt a hibát felvetette -- sok pártszervünk nem törődött vagy keveset törődött a szövetkezeti gazdaságokkal..."

Ki kell küszöbölni ezt a végletekben való mozgást. Olyan gyakorlatot kell követnünk, amely biztosítja, hogy pártunk politikáját ne csak részletekben hajtsuk végre, hanem egészében. Ne engedjük pártunk politikájának elferdítését, harcoljunk annak következetes, minden ferdítés nélküli végrehajtásáért." (U.o. 284. old.)

Hegedüs András tehát azt az elméletileg helyes (jobb és baloldali túlzásoktól mentes) koncepciót vallotta, mely szerint egyidejűleg biztosítani lehet a mezőgazdaság szocialista átalakítását és a termelőerők, a termelés fejlesztését, illetve a két szektor együttes -- de az egyéni gazdaságok erősen korlátozott -- fejlesztését.

Összegezve a mezőgazdaságról elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy az MDP III. kongresszusa megerősítette az új szakasz agrárpolitikai irányvonalát. Újra ráirányította a figyelmet az eddig kicsit háttérbe szorított termelőszövetkezetekre, hangsúlyozta azok megerősítésének fontosságát, megszüntetve ezzel a jövőjükkel kapcsolatos bizonytalanságot. Az irányelvekben azonban ezen is túlmentek, hiszen tervbe vették, hogy a második ötéves terv folyamán a termelőszövetkezeteket erőteljes mértékben, számszerűen is tovább kell fejleszteni. Mindez még nem jelentette a politikai irányvonal újabb módosítását, csupán csak jelezte, hogy erre az agrárpolitikában hamarosan sor kerülhet.

4. A POLITIKAI IRÁNYVONAL -- EZEN BELÜL AZ AGRÁRPOLITIKA -- ÚJABB MÓDOSÍTÁSA

A politikai irányvonal újabb módosulására a III. kongresszus után nem kellett sokat várni. A módosítást első ízben a Központi Vezetőség 1955. március 2-4-i, a politikai helyzetről és a párt feladatairól szóló határozata hozta nyilvánosságra.⁶ A dokumentum a parasztpolitikában jelentkező jobboldali hibákról szólva bírálta azokat, akik helytelenül értelmezik a munkás-paraszt szövetség kérdését, elfeledkeznek arról, hogy az olyan osztályszövetség, amelynek célja a szocialista társadalom felépítése, a kizsákmányolás megszüntetése, s melyet a munkásosztály vezet. Újra feléledtek olyan kispolgári elméletek is -- olvashatjuk a határozatban --, "amelyek szerint az egyszerű árutermelő paraszti gazdaságokra, a népi demokrácia viszonyai között, a bővített újratemelés a jellemző". Ebből kiindulva egyesek tagadni kezdték a mezőgazdaság szocialista átszervezésének szükségszerűségét, és a termelőszövetkezeti mozgalom elgáncsolására törekedtek. Utalt a határozat arra is, hogy új erőre kapott az az állítás is, mely szerint nemcsak a termelőszövetkezet, hanem az egyéni paraszt-

gazdaság is a szocializmus felé fejlődik, a "maga módján" ez utóbbi is a szocializmust építi.

"Pártunk tovább folytatja a mezőgazdaság szocialista átépítésének, a termelészövetkezetek fejlesztésének politikáját, az önkéntesség alapján. Emellett továbbra is biztosítja az egyénileg dolgozó parasztság támogatását, az anyagi érdekeltség elvének érvényesítését, hogy növelhessék termelésüket és mindenekelőtt nagyobb árutermelést érjenek el." Feladatként szabja a határozat a termelészövetkezeti mozgalom megerősítését és kiszélesítését: "biztosítani kell azt, hogy már ebben az évben megszűnjék a termelészövetkezeti mozgalom egyhelyben topogása; meginduljanak a belépések és a régi termelészövetkezetek mellett újak is alakuljanak.

Az 1955 márciusában bekövetkezett fordulat az agrárpolitikában első sorban a termelészövetkezetek számszerű fejlesztésének ismételt sürgetésében jelentkezett. E feladat végrehajtásához szükséges politikai tennivalókat és gazdasági intézkedéseket egy terjedelmes dokumentumban foglalták össze, mely "A mezőgazdaság szocialista átszervezésének és a mezőgazdasági termelés fellendítésének további feladatairól" címet viselte. A Központi Vezetőség 1955. június 7-8-i ülésén döntött az elfogadásáról, és emelte határozattá.⁷

A dokumentum abból indult ki, hogy a párt III. kongresszusa határozatának megfelelően számszerűen is tovább kell fejleszteni a termelészövetkezeti mozgalmat olyan ütemben, hogy a második ötéves terv végére a mezőgazdaságban is túlsúlyban legyen a szocialista szektor. A határozat többször is hangsúlyozta azt a helyes elvet, hogy a szervezés szigorúan az önkéntesség alapján történjen. A két fő feladatot -- a mezőgazdaság szocialista átszervezését s a mezőgazdasági termelés fellendítését együttesen kívánta megoldani. A lehetőségeket túlbecsülve a dokumentum úgy ítélte meg, hogy ennek a feltételei már megvannak, s erre támaszkodva "nagyobb léptekkel mehetünk előre a mezőgazdaság szocialista átszervezése és egyidejűleg a termelési színvonal növelés útján."

A határozat ezek után olyan elemeket is tartalmazott, amelyek a később meginduló szövetkezetszervezésben és a mezőgazdaság irányításában a kényszer és az adminisztratív módszerek feléledését vonták maguk után. A dokumentumban szerepel Sztálin hibás tétele is, amely kimondja, hogy "a mezőgazdaság szocialista átszervezése éles és egyre éleződő osztályharc-

ban meggy végbe." Újra lehetőséget biztosítanak a tagosításra; gondoskodni kívánnak az alapszabályellenesen felduzzasztott háztáji gazdaságok túlméretezettségének megszüntetéséről. "Véget kell vetni annak, hogy a termelészövetkezet átjáróház legyen. Ezért vissza kell állítani az alapszabálynak azt a korábbi helyes rendelkezését, hogy a termelészövetkezetből való kilépési szándékot csak a belépéstől számított három év letelte után lehet a közgyűléstől kérni." A termelészövetkezetekbe kulákokat és más osztályidegen elemeket továbbra sem lehet felvenni.

A határozat szerint a kenyérgabona vetésterülete 1955-56-ban nem lehet kevesebb 3,3-3,4 millió kat. holdnál. Előírja, hogy a kenyérgabona termelése a tervben meghatározott területen kötelező. Az egyéni gazdáknak ugyancsak elő kell írni, hogy kenyérgabonából mennyit kell vetniük. Ezt kötelesek bejelenteni és ellenőrizni kell valódiságát. Ha nem teljesítik az előírásokat, meg kell tőlük vonni a beadással kapcsolatos kedvezményeket.

A beszolgáltatási rendszerrel kapcsolatban a határozat úgy foglalt állást, hogy az élelmiszerszükséglet kielégítése továbbra is megköveteli a begyűjtési rendszer fenntartását. Megállapítja: "A törvény teljes szigorával kell fellépni azokkal szemben, akik kötelezettségüket nem teljesítik és ki kell őket zárni a szabadpiaci értékesítés lehetőségéből."

A Központi Vezetőség fent ismertetett határozatával újabb szektás fordulat történt az MDP agrárpolitikájában. Igaz ez az 1955-ös fordulat nem volt olyan látványos és gyors, mint a két évvel azelőtti. Ennek oka az, hogy még 1955-ben is tovább hatottak az 1953 júniusa után kibontakozó politika helyes elemei, így a végrehajtott fordulat leplezetlenül csak a termelészövetkezetek számszerű fejlesztésének megindításában mutatkozott meg. Nem lehet tehát az állítani, hogy visszatértek az 1953 júniusa előtti állapotok. Az adózási, begyűjtési megszorítások, a szövetkezetszervezésben végrehajtott ugrás és a parasztpolitika egyéb torzulásai nem idéztek elő olyan lehetetlen gazdasági helyzetet a mezőgazdaságban, mint 1952-53-ban volt. Annál nagyobb kárt okoztak az újabb torzulások politikailag: elsősorban a szövetségi politikában a munkás-paraszt szövetség felbomlásában, a párt és az állami szervek tekintélyének rombolásában, s nagymértékben hozzájárultak a revizionista és ellenséges erők befolyásának országos méretű, gyors megerősödéséhez.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy az MDP Központi Vezetőségének 1953. júniusi határozata kétségtelenül kedvező fordulatot hozott a párt agrárpolitikájában. A határozatnak és a nyomában végrehajtott intézkedéseknek az a törekvése, hogy a népgazdaságban meglévő legfőbb aránytalanságot csökkentse és a mezőgazdasági termelést fellendítse, helyes célkitűzés volt. Ezt az irányvonalat csak megerősítette a KV 1953. decemberi határozata a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről. Számos konkrét intézkedést hoztak a korábbi hibák és káros túlzások megszüntetésére, ezzel elhárítottak egy sor akadályt a mezőgazdaság és a parasztság egészséges fejlődésének útjából.

Ez az új agrárpolitika azonban nem teljesedett ki maximálisan és nem hozta meg a kívánt eredményeket sem. Ennek számos oka volt. Károsan befolyásolták az agrárpolitika érvényesülését az elméleti előkészítő munka hiányosságai, valamint a nyilvánossághozatal és a végrehajtás ellentmondásai. A fordulat végrehajtása előtt elméletileg sem tisztázták, hogy a mezőgazdasági termelés fejlesztését hogyan lehet és kell összekapcsolni a mezőgazdaság szocialista átalakításával, valamint a termelészövetkezettek és az egyéni gazdaságok együttes -- utóbbi természetesen korlátozott -- fejlesztésével. Hiba volt az is, hogy a mezőgazdaság fejlesztését nem kapcsolták össze szorosan az iparfejlesztés kérdésével. Ezt az elméleti bizonytalanságot felerősítette a nyilvánossághozatal kétértelműsége, amely zavart okozott a parasztság körében, s különösen nagy kárt eredményezett a termelészövetkezeti mozgalomban.

Tovább hátráltatta a következetes végrehajtást a Rákosi és Nagy Imre csoportja között éppen ezekben a kérdésekben fokozódó ellentét is. Mivel a végrehajtás során az 1953. decemberi határozatban megszabott alapvető feltételeket nem biztosították, illetve a meglévő feltételeket túlbecsülték; s a végrehajtás során megfelelő ellenőrzést sem az MDP vezetői, sem a kormány nem gyakoroltak, a megvalósítás jelentős részben elsikkadt, papíron maradt. Elég ha csak azt említjük, hogy az előirányzott beruházásoknak alig több mint a felét, az előírt 12-13 milliárd forint helyett csak 7 milliárdot kapott meg a mezőgazdaság, s ez nagymértékben hátráltatta mindenekelőtt a termelészövetkezetek gazdasági megszilárdulását.

Végül a részleges megvalósuláshoz hozzájárult az is, hogy mire a végrehajtott intézkedések kedvező hatása kibontakozhatott volna, akkorra újabb ellentétes előjelű változások következtek be a párt politikájában.

Ennek következtében nem hozott átütő fordulatot az új szakasz agrárpolitikája a parasztság élet- és munkakörülményeiben sem. Némi átmeneti javulást eredményezett csupán, főként az egyénileg gazdálkodó parasztság körében. Így elmondhatjuk, hogy inkább ennek a paraszti rétegnek kedvezett, amit az a tény is bizonyít, hogy a szövetkezeti parasztság átlagjövedelme és fogyasztása sajnálatos módon továbbra is alatta maradt az egyénileg gazdálkodókéknak.

Mindez éreztette hatását a munkás-paraszt szövetség alakulásában is. A párt vezetése a szövetségi politika hibáinak kiküszöbölésétől a munkás-paraszt szövetség megerősödését várta. Kezdetben a parasztságnak tett engedmények és könnyítések hatására oldódott is az egyéni gazdákban meglévő bizalmatlanság és ellenállás. A pártvezetésben kibontakozó ellentétek és az agrárpolitika ellentmondásai azonban újra kiábrándultságot keltettek a parasztság körében. Különösen megrendült a termelőszövetkezeti parasztság bizalma a pártban és a munkásosztályban, mert úgy érezte, a párt nem támogatja eléggé, magára hagyta a szövetkezeti mozgalmat. A párt végképp elveszítette a parasztság bizalmát a KV 1955. júniusi határozata után, ugyanis ez a határozat semmissé tette a korábbi agrárpolitikai irányvonal pozitív vonásait, és újabb kedvezőtlen fordulatot hozott az MDP parasztpolitikájában.

JEGYZETEK

1. Ennek az időszaknak az agrárpolitikájáról lásd STEINBACH 1985. tanulmányát.
2. PI Archivum, 276.f.60/371. A dokumentumot teljes terjedelemben először a Propagandista 1986/4. száma közölte 136-137. old.
3. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának határozata a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről. Társadalmi Szemle, 1953. 12. 1147-1188. old.
4. Ami a mezőgazdaságban 3 évre tervezett beruházások összegének (12-13 milliárd forint) megvalósítását illeti, ebből megvalósult: 1954: 2 677 millió; 1955: 2 668 millió; 1956: 1 800 millió; összesen: 7 145 millió. (A Mezőgazdasági Adattár II. k. 402-403. old. alapján.)
5. Ennek az érdekes vitának az ismertetése és elemzése egy külön tanulmányt igényelne. A vita anyagát lásd a Társadalmi Szemle 1953. 9., továbbá 1954. 1., 4., 7. számában.
6. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata a politikai helyzetről és a párt feladatairól. Népújság (Az MDP Heves Megyei Pártbizottságának Lapja) 1955. március 10. 1. old. A további idézetek forrása is ez: 1-3. old.
7. A határozat rövidített szövegét a megyei lapok is közzétették. Az idézetek forrása: Népújság, 1955. június 12. 5-7. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának rövidített jegyzőkönyve
(1954. május 24-30.) Szikra, Bp. 1954.
- Berend, T. I. (1974): A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon
1945-1968. Kossuth--Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Dontáh, F. (1977): Reform és forradalom. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Nagy, I. (1954): Egy évtized. Válogatott beszédek és írások. I-II.köt.
Szikra Könyvkiadó
- Orbán, S. (1972): Két agrárforradalom Magyarországon. Akadémiai Kiadó,
Bp.
- Rákosi, M. (1953): Előadói beszéd a Központi Vezetőség 1953. október
31-i ülésén. Társadalmi Szemle, 1953. 10-11. sz. 898-899. old.
- Rákosi, M. (1955): A szocialista Magyarorszáért. Szikra, Bp.
- Simon, P. (1979): A párt agrárpolitikája a szocializmus alapjai leraká-
sának időszakában. Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyaror-
szágon (1944-1962). Akadémiai Kiadó, Bp.
- Steinbach, A. (1985): A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1953.
júniusi határozatának agrárpolitikai előzményei. Tudományos
Szocializmus Füzetek. 83.
- Szabó, B. (1983): Az új szakasz politikájának kezdetei. Az MDP Központi
Vezetőségének 1953. júniusi ülésétől az októberi plénumig.
Párttörténeti Közlemények, 1983/2. sz.
- Szabó, B. (1984): Új szakasz az MDP politikájában 1953-1954. Kossuth
Könyvkiadó